
Частини мови

Урок-практикум

Галина Маслюк,
вчитель української мови та літератури
Чернівецької ЗОШ I–III ступенів № 19

Мета уроку: повторити і систематизувати знання учнів про частини мови, вдосконалювати вміння правильно визначати граматичні ознаки самостійних і службових частин мови та їх роль у реченні; розвивати зв'язне мовлення, логічне мислення, пам'ять, увагу; виховувати почуття патріотизму, любові до рідного слова, до Батьківщини.

Тип уроку: застосування знань, умінь і навичок.

Обладнання: таблиці, індивідуальні картки, "Кобзар", портрет Т.Г. Шевченка.

Епіграф: *Учіться, читайте,
І чужому научайтесь,
Й свого не цурайтесь...*

Т.Г.Шевченко

Хід уроку

I. Організація класу

Вчитель. За традицією вся Україна, прогресивна громадськість світу вшановує пам'ять Шевченка. Минуло 199 років від дня народження поета. Дороговка-зом для нас стали його слова:

*"Якби ви вчилися так, як треба,
То й мудрость би була своя".*

Як ви зрозуміли, сьогодні у нас урок незвичайний.

Побудуємо його на творах геніального українського письменника, художника Т.Г.Шевченка. Він підніс ук-

раїнську літературну мову на височінь, гідну народу з багатим історичним минулим, народу, що ніколи не мирився з неволею та закріпаченням. Вся його поезія від початку до кінця — це наполеглива вимога справедливості.

Крім того, що він утвердив нові норми української літературної мови, створені на основі живої розмовної мови народу, вперше використав у своїй творчості багато поетичних слів і виразів, за допомогою яких висловив найтонші почуття і найскладніші думки.

II. Мотивація пізнавальної діяльності

Повідомлення теми і мети уроку.

Ознайомлення з епіграфом.

III. Актуалізація опорних знань

1. Завдання конструктивного характеру — складання таблиці (додаток 1).

2. Виступи учнів-лінгвістів.

3. Робота з епіграфом.

— Як ви розумієте ці слова?

— Знайдіть орфограми.

— До якої частини мови належить кожне слово?

Об'єднання учнів у 5 груп (за робочими днями тижня).

IV. Застосування знань, умінь і навичок

1. Розподільне письмо.

Прочитати текст. Розподілити слова на самостійні та службові частини мови.

Він був поетом, якого ми до того не мали: поетом для всіх, поетом народним, поетом гноблених, але не скорених. Народжений матір'ю-кріпачкою і сам кріпак, він став борцем титанічної сили.

2. Робота біля дошки за індивідуальними картками.

А) Записати речення. Підкреслити дієслова. Вказати граматичні ознаки виділеного слова.

Минають дні, минають ночі,

Минає літо. Шелестить

Пожовкле листя, гаснуть очі,

Заснули думи, серце спить..

Бесіда.

— З якого вірша ці рядки?

— До якої частини мови належить слово **пожовкле**?

— Як ви розумієте зміст цього уривка?

Оцінювання.

Б) З поданого тексту виписати займенники, вказати розряд, пояснити орфограми у словах.

Кати знуцаються над нами,

А правда наша п'яна спить.

Коли вона прокинеться?

Коли одпочити

Ляжеш, Боже, утомлений?

І нам даси жити.

("Кавказ").

Бесіда.

— З якого твору ці рядки?

— Про що йдеться у цьому уривку?

— До кого звертається поет?

— Що таке звертання?

— Яким членом речення виступає звертання?

Оцінювання.

В) Записати числівники словами. Назвати розряди за значенням та групи за будовою.

Деся наприкінці 1845- на початку 1846 року, живучи в лікаря Андрія Козачковського в Переяславі після одужання від тяжкої хвороби, Тарас Шевченко уклав рукописну збірку своїх творів "Три літа", до якої увійшли 23 твори.

Оцінювання.

3. Робота з класом. Пояснювальний диктант.

Підкреслити прислівники. Пояснити написання.

Реве та стогне Дніпр широкий,

Сердитий вітер завива,

Додолу верби гне високі,

Горами хвилю підійма.

Ще треті півні не співали,

Ніхто нігде не гомонів,

Сичі в гаю перекликались,

Та ясен раз у раз скрипів.

У неділю вранці-рано

Синє море грало,

Товариство кошового

На раді прохало...

Защебетав жайворонок,

Угору летючи.

Тяжко-важко в світі жити

Сироті без роду.

Щовесни, коли тануть сніги

І на рясті просяє веселка,

Повні сил і живої снаги

Ми вшановуєм пам'ять Шевченка.

— Увага! Слід відрізнити прислівники, складені з прийменників або часток і різних самостійних частин мови, від прийменників або часток та іменників, прикметників тощо, коли останні зберігають у реченні свої функції як окремі частини мови, отже, і пишуться окремо.

Утім, я не заперечую. — Утім краю завжди весна. Він повернув убік. — Ударив у бік.

4. Робота в групах.

1-ша група. Зробити синтаксичний розбір речення.

І мене в сім'ї великій,

В сім'ї вольній, новій,

Не забудьте пом'янути

Незлим тихим словом.

2-га група. Зробити морфологічний розбір іменника *сім'ї*.

3-тя група. Зробити морфологічний розбір прикметника *тихим*.

4-та група. Над кожним словом надписати, до якої частини мови воно належить.

5-та група (експерти)

Бесіда.

— З якого вірша ці рядки?

— Назвіть орфограми.

— Коли пишеться апостроф?

— Як пишемо **не** з дієсловами?

— Чому **незлим** пишеться разом?

— Чому це речення односкладне?

— Чи здійснилися мрії поета в наш час?

Оцінювання.

5. Творче завдання.

1-ша група. Скласти художній опис пам'ятника Шевченку в Чернівцях.

2-га група. Скласти роздум у публіцистичному стилі, використавши дієслова в різних формах.

3-тя група. Скласти розповідь про дитячі роки Шевченка.

4-та група. Записати речення, дібравши з довідки вигук.

... хлопці, в дорогу.

... високо сонце сходить, Низенько заходить.

... світе, ... земле, неприємний краю.

... хлоп'ята... Ходім погуляти!

... палати зайнялися. Пожар! Пожар!

Довідка: ну, ой, прощай, ануте, аж глядь.

Оцінювання.

6. Тестові завдання (додаток 2).

Оцінювання.

V. Підсумкова бесіда

Валіза думок.

Ми повторили тему "Частини мови". З собою беремо валізу. Що покладемо ми у валізу?

— Який розділ мовознавства вивчає частини мови?

— Скільки є частин мови?

— Як вони поділяються?

— Чим відрізняються самостійні частини мови від службових?

VI. Домашнє завдання

1. Написати твір-роздум на тему: "Кобзар" у моєму житті", використовуючи різні частини мови.

2. Підручник, с. 344—345. Завдання 164. Шевченко і сучасність. Підкреслити самостійні частини мови.

Частини мови	
Самостійні	Службові
Іменник	Прийменник
Прикметник	Сполучник
Числівник	Частка
Займенник	
Дієслово	
Прислівник	
Вигук	

Тестові завдання з теми: "Частини мови"

I—II рівень

Перший варіант

1. Виділіть іменник:

а) бігти; б) біжить; в) бігун; г) швидко.

2. Що означає іменник як частина мови?

а) ознаку предмета; б) дію предмета;

в) ознаку ознаки; г) предмет.

3. Як змінюється прикметник?

а) за числами та відмінками;

б) за числами та особами;

в) за родами, числами та відмінками;

г) за часами й числами.

4. На які розряди за значенням поділяються числівники?

а) якісні, відносні та присвійні; б) власні та загальні;

в) кількісні та порядкові; г) прості та складені.

5. Вкажіть займенник:

а) урожай; б) який; в) сумний; г) машина.

6. Виділіть дієслово недоконаного виду:

а) віддати; б) говорити; в) написати; г) досіяти.

7. Виділіть службові частини мови:

а) частка, вигук, прийменник;

б) сполучник, частка, прийменник;

в) сполучник, частка, вигук, прийменник;

г) частка, прийменник, іменник.

8. Вкажіть рядок із службовими частинами мови:

а) у, до, не, мов; б) до, в, для, її;

в) неначе, хай, мов, за; г) і, з-за, як, інший.

Тестові завдання з теми: "Частини мови"

I—II рівень

Другий варіант

1. Який відмінок іменника називається прямим?

а) кличний; б) називний;

в) знахідний; г) місцевий.

2. Вкажіть прикметник:

а) давнина; б) блищить; в) давно; г) давній.

3. Знайдіть форму О.в. числівника три:

а) три; б) трьом; в) трьох; г) трьома.

4. Вкажіть займенник:

а) голубий; б) мій; в) перший; г) вода.

5. Позначте простий числівник:

а) вісімсот три; б) вісім;

в) три четверти; г) сорок один.

6. Позначте рядок із безособовими дієсловами:

а) копає, садить, косить;

б) стоїть, лежить, садить;

в) думає, мріє, працює;

г) розвидняється, смеркає, світає.

7. Вкажіть рядок із службовими частинами мови:

а) і, але, до, ні; б) же, з, моя, від;

в) у, з-під, наче, їх; г) або, чи, якщо, ні.

8. Позначте рядок із прийменниками як частиною мови: а) до, біля, хоч, у; б) із-за, з-поміж, при, але; в) її, через, без, з; г) у, з-посеред, з-над, від.

Тестові завдання з теми: "Частини мови"

III—IV рівень

Перший варіант

1. Вкажіть, яке слово з кожного рядка є:

а) іменником: *троє, потроїти, натроє, трійка, потрійний*; б) прикметником: *осиротілий, другий, лисячий, ходячий, свій*; в) прийменником: *якби, анітрохи, під час, дарма що, хоч*.

2. Усі іменники належать до чоловічого роду у рядку: а) суддя, собака, тракторист, кенгуру; б) дід, путь, кожух, кобзар; в) базар, Тбілісі, гончар, гармидер; г) парус, гармаш, гарбуз, уряд.

3. Допущено помилку у творенні однієї із форм ступенів порівняння прикметників у рядку:

а) більш розвинений, гірший, тонший, здоровіший; б) дотепніший, крилатіший, найвищий, найменш підготовлений; в) ближчий, блискучіший, щонайдоржчий, якнайдавніший; г) значно ближчий, якнайвіддаленіший, гіркіший, найбільш нижчий.

4. Визначте, якою частиною мови є виділені слова в реченні (цифра позначає наступне слово):

В (1) *моїх* повіках напівсонних застигло сонце молоді, (2) *як* бджолами (3) *покритий* сонях, воно (4) *так* міниться й гуде.

а) прикметник; б) займенник; в) прислівник;

г) дієприкметник; д) сполучник.

1	2	3	4

5. Випишіть з кожної групи слів окремо іменники, що мають у Р.в. однини закінчення -а (-я), -у (-ю): *гнів, біг, галас, долар, ритм, жанр, синус, вальс, вітер*.6. Випишіть прикметники, що мають ступені порівняння: *босий, німий, рвучкий, живий, кривий, русий, порожній, великий*.

Тестові завдання з теми: "Частини мови"

III—IV рівень

Другий варіант

1. Вкажіть, яке слово з кожного рядка є:

а) числівником: *удесятьох, десятка, удесятерити, десятник, десятий*; б) дієсловом: *біганина, спускаючись, вихід, був, скошений*; в) сполучником: *мов, з метою, справді, мабуть, там*.

2. Усі слова є займенниками у рядку:

а) жодний, такий, сам, деякий; б) скільки, інший, тільки, себе; в) дещо, мабуть, цей, нічий; г) усякий, увесь, хто-небудь, десь.

3. Прийменник у реченні відноситься до:

а) іменника і прикметника; б) іменника або особового займенника; в) дієслова; г) прислівника.

4. Прислівники, що означають причину, знаходяться в рядку:

а) опівдні, зісподу, вряд, зарані, зараз, вночі; б) з болю, зозла, з переляку, з радості; в) навмисне, на зло, на сміх, босоніж, щохвилини.

5. Усі іменники у формі родового відмінка однини мають закінчення -у (-ю) в рядку:

а) юридичного закон..., яскравого букет..., кабінет... директора; б) високого курган..., південного напрямк..., дитячого малюнк...; в) літературного жанр..., пісенного заспів..., великого мітинг...

6. Визначте, якою частиною мови є виділені слова в реченні (цифра позначає наступне слово):

(1) *Прилинь* (2) *додома* в слов'їний день, (3) *хай* зрозуміє тут твоя дитина: (4) *до* дідових і бабiniх пісень подібна дуже мова солов'їна.

а) прикметник; б) займенник;

в) дієслово; г) прислівник;

д) прийменник; е) частка.

1	2	3	4